

Токтогулова Г.Т., Алиев И.Т.

1920-ЖЫЛДАРДАГЫ ЖАЛАЛ-АБАД

Токтогулова Г.Т., Алиев И.Т.

ЖАЛАЛ-АБАД В 1920-ГОДАХ

G.T. Toktogulova, I.T. Aliev

JALAL-ABAD CITY IN THE 1920s

УДК: 130.2. Т 51

Бул макалада 1920-жылдардагы Жалал-Абаддын кыскача өсүп-өнүгүү тарыхына тарыхый өңүттө анализ берилди. Фергана өрөөнүндөгү байыркы кичинекей шаарлардын бири болуп саналган Жалал-Абаддагы уникалдуу көрүнүштөрдү кайрадан коомчулукка алып чыгуу маселеси көтөрүлдү. Ошондой эле көптөгөн архивдик материалдар жана илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыктары менен толукталды.

Негизги сөздөр: Жалал-Абад, эл каттоо, билим берүү, өрт обозу, кантон, өндүрүш, жергиликтүү чарба, жазуу.

In this article a historical analysis of the development and short history of Jalal-Abad in 1920 is presented. The question of reintroducing to society the unique phenomena of the city of Jalal-Abad, which is one of the small ancient towns of the Fergana region. And supplemented by many archival materials and outcomes of scientific researches.

Ключевые слова: Жалал-Абад, перепись населения, образованья, пожарная команда, кантон, производство, местное хозяйства, письменность.

There is a historical analysis to the short history of the city of the Jalal-Abad in 1920 years in this article. The question was raised about reintroducing to the society the unique phenomena of the city of Jalal-Abad, which is one of the small ancient towns of the Fergana region. And supplemented by many archival materials and outcomes of scientific researches.

Key words: Jalal-Abad, population, census, education, fire brigade, canton, production, local economy, writing.

Азыркы мезгилде Кыргызстандагы чоң областтардын катарын толуктап турган Жалал-Абад областынын, деги эле Жалал-Абад деген аталыштын тарыхы, келип чыгуу тарыхына ээ Фергана чөлкөмүндөгү кичине шаарлардын катарын толуктаган бул аймактагы өзгөчөлүктөр, өнүгүүлөр, өзгөрүүлөр көпчүлүктүн кызыгуусун арттырууда. Анткени өлкөбүз эгемендүүлүккө жеткен күндөн тарта өз тарыхын жаңыча көз карашта кароого кенен мүмкүнчүлүк жаралып, бул багытты изилдөөгө кызыккан окмуштуу изденүүчүлөр кызуу колдоого алып, мүмкүн болушунча өз салымын кошууга умтулууда. Ошондуктан көңүл сыртында калган кээ бир тарыхый маалыматтарды чогултуп, кайрадан жаңыча көз караш менен анализдеп, коомчулуктун талкуусуна алып чыгуунун өзү маселенин актуалдуулугунан кабар берет. Жалал-Абад деп аталып калуу тарыхы жөнүндө архивдик маалыматтар так эмес жана аз болгондуктан, анын аталышы уламыш түрүндө көбүрөөк айтылып, кээде талаш-тартышты жаратып

келет. Анын себептеринин бири катары төмөнкүлөргө токтолууга болот: Жалал-Абад деп аталып калуу жөнүндө жазуу маалыматтардын жоктугу кыргыз элиндеги жалпы сабаттуулук пайда болгондон бир топ убакыт эрте болгондугу, ошондой эле жалпы сабаттуулук пайда болгондон кийин деле анын тарыхын жазып калтыруу иштери колго алынбай калгандыгы да менен түшүндүрүлөт. Бирок бул багыттагы маалыматтар таптакыр көңүл сыртында калган дегенден алыспыз, анткени, шаардын тарыхына кайдыгер карабаган жарандары да болгон, ошондой эле мезгилдүү басма сөз жана архивдик маалыматтар бар. Кеч болсо да бул шаардын анча мынча тарыхын жазып калтырган В.Ф.Труновдун “Жалал-Абад 1877-1997г.г. хроника событий даты, цифры, факты” деген эмгегин айта кетүүбүз абзел. Жалал-Абад жөнүндөгү бул эмгекте шаардыгы окуялар, фактылар, хронологиялык жазуулар ар түрдүү муундагы адамдардын эмгектери, газета журналдагы макалалар маалыматтык материал катары берилген. Китептеги кээ бир маалыматтар абсолюттуу түрдөгү тактыкты бере албаса да, негизинен андагы архивдик материалдарга, бекемдөөчү документтерге таянууга болот.

Бул китептеги маалыматтарга ылайык, 1919-жылдын аягы 1920-жылдын башында Жалал-Абадда жергиликтүү калк үчүн 2 жаңы усулдагы мектеп ачылгандыгы белгилүү. 1922-жылдары 5820 шаар калкынын ичинен 831инин же 14%ынын сабаттуулугу жоюлгандыгы айтылат.

1927-1928- окуу жылында шаарда 5 мектеп болуп, анда 1215 окуучу окуп, 37 мугалим эмгектенген дейт В.Трунов өз эмгегинде. Ошондой эле ошол жылдары 1 балдар бакчасы болуп, 40 бала тарбиялангана да токтолот.

1919-1937-жылдары Жалал-Абад бир эле мезгилде райондун борбору болуп да саналгандыктан, 1937-жылы 1-июлда райондун борбору Сузакка көчүрүлгөндүгүн, 1920-жылдардын тегерегинде Жалал-Абад зонасынан жыйналган дан эгини 6миң пудду түзсө, кой 5миң, калган мал жандыктар 200 башты чамалагандыгын, 1919-жылы Казанда түзүлгөн татар согушкерлеринин 2-бөлүмү биздин шаарга келгендигин баяндайт. Ошол татар аткычтар бригадасынын биринчи согуштук комиссары Чанышев Якуб Джангирович болгондугу, бул бөлүмчө азыркы “Бакыт үйү” жайгашкан жерде туруктагандыгы жана алар кыргызстандын түштүгүндөгү тынчтык жашоого салым кошкондугу, ушул жылдарда комсомолдук уюмдардын иштегендиги, өрт өчүрүү

командаларынын түзүлгөндүгү, “26-майда Туркестан фронтунун комадачысы М.В.Фрунзенин Жалал-Абадга келгендиги ал Жалал-Абаддагы темир жол станциясынан Москвадагы Ленинге телеграмма жөнөткөндүгү”[2. 419] архивдик маалыматка таянуу менен В. Труновдун китебинде белгиленет. 1921-жылы Жалал-Абадда “Кошчу” уюму түзүлүп, ага жарды-жалчылар жана ортоңку дыйкан катмары кирип, анын алгачкы уюштуруучулары катары Усмани Ашуров, Сабиржан Абиджановдор белгилүү болуп, бул уюм кийинчерээк “Жарды-жалчы уюму” болуп өзгөргөндүгү айтылат” [2. 279]. Шаарыбыздагы №1 балдар бакчасынын ордунда 1921-жылдары алгачкы жаштар театрынын болгондугу, 1924-жылы азыркы №2 мектеп жайгашкан жерде алгачкы жолу 4 класстуу типтүү мектеп түзүлгөндүгү жана бул мектеп 1967-жылы сүрүлүп жок кылынгандыгы айтылат”[1. 14].

В.Труновдун маалыматына ылайык, Жалал-Абадда январь 1926-жылдарда коммунистер мектеби ачылып, анда 60 адам окуган. Ошондой эле 1926-жылдан 1929-жылга чейин Төрөкул жана Нагима Айтматовалардын үй-бүлөсү Жалал-Абадда жашап кеткендиги, 23 жаштагы Төрөкул Айтматов ВКП(б)нын Жалал-Абад областык комитети, 1927-жылы Жалал-Абад кантонунун жер-суу комиссиясынын төрагасы болуп дайындалгандыгы маалым[1. 17]. Ошондой эле ушул эле эмгекте азыркы Барпы сейил көчөсүндө механикалык тегирменге 25 киловаттык кубаттуулуктагы динамомашина орнотулгандыгы, алгачкы жолу Жалал-Абадда электр жарыгы пайда болгондугу газета бетиндеги так маалыматка таянуу менен жазылган[3.76]. Ушул эле жылы 1-июлда

Жалал-Абаддагы китепкана ачылып, анын фондунда 890 нуска китеп, 1619 нуска журнал болгон. 1923-жылы Жалал-Абад педагогикалык окуу жай ачылып, ал тарыхта алгачкы педагогикалык окуу жай катары белгилүү. Анын биз сыймыктанаарлык бүтүрүүчүлөрү болуп, эл акыны Темиркул Үмөталиев, эмгек сиңирген мугалим Бримкулов Нургазы, белгилүү дарыгер Бөрү Бадалбаев ж.б.

Демек, азыркы күндө заман агымынан артта калбай, тескерисинче, алдыга көздөй өнүгүп-өсүү темпинен жазбаган Жалал-Абад шаары илгертен эле маданий, билим, өнүгүү чөйрөсүнүн мекени болуп келген тура. Аны жогоруда белгилеп өткөн бир топ тарыхый маалыматтар далилдейт.

Ал эми бул макаланы коомчулукка алып чыгуудагы негизги максат катары эл арасында, илимпоздор чөйрөсүндө уникалдуу Жалал-Абад жөнүндөгү табылгыс материалдар болсо, тарыхты тактоого жардам колун сунат деген ойдо жазылды. Анткени, кээ бир региондордун тарыхы чынында эле так маалыматтын негизинде такталбай, белгисиз бойдон калып, уламыш формасында жашап келет. Ушундай эле көйгөй катары Жалал-Абад деген аталыштын тарыхын да айтууга болот.

Адабияттар:

1. Трунов В.Ф. Жалал-Абад. Жалал-Абад 1997, 10-26-стр.
2. Трунов В.Ф. Жалал-Абад.// (“Ошская обл.”, стр.419, ЦГАСА, 9 5/6, оп.1,д 178, л.25 “История гражданской войны”, т.3стр.279, 557-558).
3. Трунов В.Ф. Жалал-Абад. Ошская обл., “Ленинский путь” 9.09.1977г., материалы городского музея, стр.76.

Рецензент: к.и.н., доцент Авазов А.Э.